

TÓFALVI ZOLTÁN

A kolozsvári

Bolyai Tudományegyetem pere

Dávid Gyula tanársegéd perirata – 2. rész

TÓFALVI ZOLTÁN (1944) Marosvásárhely

6. számú dokumentum Kihallgatási jegyzőkönyv

Dávid Gyula gyanúsított 1928. augusztus 13-án született Árapatak községben, Sztálin rajonban és Tartományban, Gyula és Ida fia, egyetemi tanársegéd, utolsó lakhelye Kolozsváron, Pata utca, 105. szám alatt.

1957. március 13.
Település: Kolozsvár

A kihallgatás 17 óra 00 perckor kezdődött és véget ért 20 óra 00 perckor.

Kérdés: Az előző kihallgatáson azt nyilatkoztad [sic!], hogy 1956 szeptemberében Magyarországon voltál. Folytatásképpen nyilatkozzál: miért voltál Magyarországon?

Felelet: 1956. szeptember 3-án útlevéllel Magyarországra utaztam, a doktori dolgozatomhoz tudományos adatgyűjtés céljából. Alulírott felkészültem és dokumentációs anyagot gyűjtöttem a *Tolnai Lajos Marosvásárhelyen 1868 és 1884 között* című dolgozatomhoz. Következett volna a doktori dolgozat megírása. Budapesten az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Országos Levéltárban, az Akadémiai Könyvtárban és más könyvtárakban kutattam. Ezenkívül az volt a célom, hogy elbeszélgessek a magyar irodalomtörténet 1868 utáni korszakának kutatóival.

Kérdés: Kikkel teremtett kapcsolatot Budapesten?

Felelet: Budapesten elsősorban Rejtő István tudományos kutatóval¹ vettem fel a kapcsolatot, aki mindenhol elkalauzolt, ahol dokumentációs anyagot kellett áttanulmányoznom. Rejtő István előzetesen levélben felajánlotta a segítségét abban az esetben, ha Budapestre fogok utazni.

Rejtő Istvánnal már 1955 telétől leveleztem, amelyekben Thury Zoltán [az eredeti román szövegben: Turii – T. Z.] novelláit ismerttettem. A recenzió megjelent az Utunk című irodalmi folyóiratban, ő egy levelet küldött, amelyben közölte: olvasta az ismertetőmet, és azt javasolta, levelezzünk, mivel ő is készített egy részletesebb tanulmányt Thury Zoltán íróról. Én természetesen a felajánlott levelezési kapcsolatot elfogadtam. Ugyanakkor, amíg Budapesten tartózkodtam, más személyekkel is találkoztam, és velük is kapcsolatba léptem. Ily módon, a budapesti kutatásaim idején kapcsolatba kerültem Gergely Gergely tanársegéddel,² akivel már korábban levelet váltottam, Somody Sándor tudományos kutatóval [a román szövegben: Somdiy – T. Z.], Komlós Aladár volt egyetemi tanárral, jelenleg tudományos főkutatóval,³ Szabó János tisztviselővel, az Országos Széchényi Könyvtár alkalmazottjával [dr. Szabó János évtizedeken át az OSZK Tudományos kutatója volt – T. Z.], akiket – Gergely Gergely kivételével – Rejtő István révén ismertem meg. Még kapcsolatba kerültem Fazekas Józseffel, az Országos Széchényi Könyvtár tisztviselőjével – aki édesanyám unokatestvére –, Imre Kálmánnal, a Széchényi Könyvtár tisztviselőjével – édesanyám unokatestvére – és Juhász Bélával, akinek a felesége az én feleségem testvére. Megjegyzem: a budapesti tartózkodásom idején Juhász Bélánál szálltam meg, aki az Attila út 75. szám alatt lakik. Hasonlóképpen Budapesten találkoztam Varga József aspiránssal, aki az Irodalomtörténeti Közlemények technikai szerkesztője,⁴ és Czine Mihállyal, aki az Új Hang című folyóirat szerkesztője,⁵ akiket még abból az időszakból ismertem, amikor a Magyar Tudományos Akadémia részéről tagjai voltak az RNK-ban látogató kulturális delegációnak, Kolozsváron ismertem meg őket. Az első [Varga József – T. Z.] 1954-ben, a második [Czine Mihály – T. Z.] 1955 telén látogatott el Kolozsvárra. Hasonlóképpen a budapesti tartózkodásom idején Rejtő István elkalauzolt az Irodalomtörténeti Intézet egyik munkáülésére, ahol bemutatta nekem Szauder József egyetemi tanárt,⁶ Vargha Balázs⁷ és Végh Ferenc⁸ tudományos kutatót.

Ezen a gyűlésen találkoztam Jancsó Elemérrel, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem professzorával⁹ és Varró Jánossal, a Bolyai Egyetem tanársegédével. Varró Jánossal többször találkoztunk, ugyanabban az étteremben étkeztünk. Más alkalommal Rejtő István elkauzolt a budapesti egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékeire, ahol több professzort, tanársegédet mutatott be, csak futólagosan váltottam néhány szót, és akiknek a nevére nem emlékszem. Ugyancsak Rejtő Istvánnal, úgy 1956. szeptember 15. körül, részt vettem a Magyar Írószövetség gyűlésén, ahol az új szervezeti alapszabályzatot vitatták meg, és megválasztották az Írószövetség új elnökségét. Csupán a gyűlés egy részén – éspedig délután – vettem részt. [Ezen a gyűlésen jelen volt Varró János is – T. Z.]

JEGYZETEK

¹ Rejtő István (Budapest, 1928. február 17 – Budapest, 1991. július 14.) magyar irodalomtörténész, 1962-től az irodalomtudomány kandidátusa. 1950-től az Irodalomtörténeti Dokumentációs Központ munkatársa. Három évtizeden át rendkívüli lendülettel dolgozott Mikszáth Kálmán összes műveinek kiadásán. A sorozatot Király István Bisztray Gyulával együtt 1956-ban indította el. Rejtő István 1988-ig huszonhét Mikszáth-kötetet jelentetett meg, hármat nyomdakész állapotban hagyott hátra. Korai halála akadályozta meg, hogy még életében megjelenjenek. A legutolsó három kötet Mikszáth Kálmán cikkei, karcolatait tartalmazza a millennium körüli esztendőkből. Rejtő István az osztályzókönyvi adatok és a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium nyomtatott Értesítői alapján Mikszáth tanulmányi és önképzőköri tevékenységét is elemezte. Ezek alapján derítette ki, hogy a Nagy Palóc nevét az első gimnáziumi osztályban még *Mixátnak* írták, a hatodikban pedig már *Mikszáth* alakban fordult elő. Rejtő pontosította: Mikszáth Kálmán 1847. január 16-án született Szklabonyán, és nem május 20-án, és nem január 14-én, ahogy több tanulmányban is kész tényként említették. Rejtő levéltári kutatásokat végzett Mikszáth Kálmánnak a selmecbányai Evangélikus Liceumban folytatott tanulmányaival kapcsolatban. (Lásd: *Mikszáth Kálmán és Selmecebánya = Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve*, 1982, 333–334.) 1958. szeptember 3. és 11. között az újabb csehszlovákiai kutatóútja során, Rimaszombaton Mikszáth Kálmán önképzőköri dokumentumainak teljes feldolgozását végezte el. Megtalálta Mikszáth 12 önképzőköri írását, a volt rimaszombati egyesült protestáns gimnáziumban fennmaradt anyakönyvekben a Mikszáth-bizonyítványokat. Rejtő István az irodalomtörténeti kutatás több ágában is bizonyította rátermettségét. Monografikus műveivel (olykor fiatalos egyoldalúságtól sem mentesen) emléket állított Iványi Ödönnek (Művelt Nép, 1955), Thury Zoltánnak (Szépirodalmi, 1963). 1958-ban került a könyvesboltokba *Az orosz irodalom magyarországi fogadtatása* című tanulmánygyűjteménye, amely többek között Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevszkij műveinek addig kevésbé ismert magyarországi recepcióját tárta fel. (Lásd: NAGY Miklós, *Rejtő István*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1991/4.) *Zalka Máté kéziratosa hagyatéka* című kötete 1967-ben jelent meg az MTA Könyvtára sorozatban, *József Attila pere* című tanulmányát az Irodalomtörténet 1952/3–4. száma közölte. Kutatási eredményeit különböző irodalomtörténeti folyóiratokban publikálta. Ezekből 1992-ben az MTA Könyvtára sorozatban *Mikszáthiáda* címen négyszáz oldalas tanulmánykötet jelent meg.

² Gergely Gergely (Budapest, 1910. május 1 – Budapest, 1983. június 23.) irodalomtörténész a szegedi Tanárképző Főiskolán tanult, majd a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen – Sík Sándor szemináriumának tagjaként – magyar-történelem szakos tanári oklevelet szerzett 1934-ben. Bölcsészdoktori oklevelét ugyancsak a szegedi tudományegyetemen szerezte, 1962-től az irodalomtudományok kandidátusa. Az egyetem elvégzése után az alsódabasai polgári iskola (1935), majd a szegedi II. kerületi állampolgári fiúiskola rendes tanára 1936 és 1946 között. Később az Országos Köznevelési Tanács tankönyvi előadója, az átszervezés után az Országos Nevelésügyi Intézet Adminisztrációs Osztályának vezetője 1947 és 1949 között, 1949 és 1952 között a budapesti Koltói Anna (Hámán Kató) Leánygimnázium rendes tanára. 1952-ben az ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Karának, illetve a Bölcsészstudományi Kar oktatója, a III. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék egyetemi adjunktusa 1953 és 1957 között. Ebben a minőségben irányította Dávid Gyula budapesti kutatásait, a 19. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék egyetemi docense 1977 és 1983 között, közben a Könyvtártudományi Tanszék megbízott vezetője is volt. 1964 és 1965 között az Újvidéki, 1965 és 1967 között a Bukaresti Tudományegyetem vendégtanára. Gergely Gergely kutatási területe a 19. és 20. századi magyar irodalom, Szeged és környéke irodalmi emlékei, Tömörkény István és Gárdonyi Géza irodalmi munkássága. Műfajelméleti kérdéseket is vizsgált. Behatóan tanulmányozta a műforma, a formszerkezetek viszonyát Arany János-versek, Vajda János-ciklusok elemzése során. Az első átfogó Tolnai Lajos-életmű szerzője. Részt vett Jókai Mór összes műveinek kritikai kiadásában is.

Főbb művei, szerkesztései: *Szabó Dezső stílusa*, 1937; *Irodalomtörténet a polgári iskolában*, Nevelésügyi Szemle, 1941; *Érték-e a népiesség?*, Nevelésügyi Szemle, 1943; *A magyar irodalom tanításainak válságához*, Nevelésügyi Szemle, 1943; *Táj és irodalom. A tájirodalom kérdései*, 1943; *Elfelejtett írók*, 1944; *Juhász Gyula három ismeretlen verse*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1954. *Tolnai Lajos irodalmi nézetei kritikai munkássága alapján – Sárosi Gyula kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1955; *Gondolatok Gárdonyi Géza egy regénytípusának vizsgálatához*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1963; *Tolnai Lajos pályája*, kandidátusi értekezés, Irodalomtörténeti Könyvtár, 1964; *Vajda János Gina emléke ciklusa. A magát megadó én lírája*, Irodalomtörténet, 1972; *Vajda János: Sirámok: Az elbizonytalanodott én lírája*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1973; *Jókai regényei a hetvenes években*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1975; *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig* (többekkel együtt), 1978; *A nemzeti fájdalom lírája. Arany János négy verséről 1849–1861*. Vázla-

tok Arany Jánosról, 1979; Tolnai Lajos válogatott művei, 1958; Jókai Mór, *A fehér rózsza – A janicsárok végnapjai*, 1962; Jókai, *Enyém, tied, övé*, 1964; Jókai, *Akik kétszer halnak meg*, 1966; Jókai, *A gazdag szegények*, 1969; Jókai, *A Kráó – Tégy jótl*, 1974.

Irodalom: Nagy Miklós, *Gergely Gergely*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1983; Mezei József, *Gergely Gergely 1910–1983*, Irodalomtörténet, 1984., nevpont.hu/view/8488

³ Komlós Aladár (született Kredens, árneve: Korai Álmos; Alsósztrégova, 1892. december 10 – Budapest, 1980. március 22.) magyar író, költő, műfordító, irodalomtörténész. Palotai Erzsébet előadóművész férje. Losoncon járt középiskolába, itt fedezte fel a tehetségét Bodor Aladár költő. 1910-től latin–magyar szakos egyetemi hallgató a budapesti egyetemen. A Galilei Kör tagja lett. 1918-ban latin–magyar szakos tanári oklevelet szerzett. Az első világháborúban megjárta az olasz hadifogságot. Kassán lett tanár. 1920-ban egy újságciikke miatt elbocsátották az állásából. Jászi Oszkár meghívására 1922 és 1923 között a Bécsi Magyar Újság munkatársa lett, de publikált a Tűz című hetilapban is. 1925-től a Színházi Élet kritikusa, és a Nyugatban is ekkor publikálta első írását. A folyóirat tanulmányi pályázatán harmadik díjat nyert az Adyról készült pályaművel. A Kolozsváron megjelenő Korunk és a pozsonyi Tűz is közölte írásait 1928 és 1938, valamint 1940 és 1944 között magyarul és latinul tanított a budapesti Zsidó Gimnáziumban. A második világháborúban a Kästner-vonattal Bergen-Belsenbe, majd Svájcba került. 1945-ben innen tért haza Magyarországra. 1946-ban egyetemi oktatónak kinevezést kapott. 1949 és 1960 között megbízott egyetemi előadótanár, majd gimnáziumi tanár volt Budapesten. 1953-tól az MTA Irodalomtörténeti Dokumentációs Központjában dolgozott. 1956-tól nyugdíjazásáig az MTA Irodalomtörténeti Intézetének függetlenített tudományos főmunkatársaként tevékenykedett. Ebben a minőségben támogatta Dávid Gyula Tolnai Lajos íróra vonatkozó kutatásait. Első önálló verseskötete 1921-ben jelent meg *Voltam poéta én is* címmel. A gyűjteményről Szabó Lőrinc közölt recenziót a Nyugatban. 1931-ben jelent meg *A néma őrrült* című verseskötete, amely megbotránkozást váltott ki a kritikusok körében. 1933-ban jelent meg első regénye, az Augustus császár korában játszódó *Római kaland*.

Irodalomtörténeti tárgyú műveiben a Nyugat első nemzedékével is foglalkozott. 1928-ban jelent meg *Az új magyar líra*, 1937-ben az *Írók és elmék*. Az utóbbiban kora irodalmát vont a görccső alá. 1954–1955-ben Vajda Jánosról, Reviczky Gyuláról és Komjáthy Jenőről publikált tanulmányokat. 1959-ben jelent meg egyik legfontosabb irodalomtörténeti összefoglalása *A magyar költészet Petőfőtől Adyig* címmel. Több esszégyűjteménye is megjelent. Munkaéremrenddel, a Munkaéremrend arany fokozatával háromszor is kitüntették. 1973-ban a Magyar Népköztársaság Állami Díja II. fokozatát kapta. (Lásd: *Ki kicsoda a magyar irodalomban; 100 éves a Nyugat; Kortárs magyar írók 1945–1997; Magyar életrajzi lexikon 1000–1990; Szabó Lőrinc, Poéta voltam én is*, Nyugat, 1921/17; *Magyar Zsidó Lexikon*, 1929; https://hu.wikipedia.org/wiki/Komlos_Aladar) Komlós Aladár tanulmányai, esszéi, monográfiái közül mindmáig kézikönyvként forgatják: *Zsidók a válaszüton*, 1920; *Vajda János*, 1954; *Reviczky Gyula*, 1955 (utóbbi kettő monográfia); *A magyar költészet Petőfőtől Adyig*, 1959; *A szimbolizmus és a magyar líra*, 1965; *Vereckétől Dévényig*, 1972; *Költészet és bírálat*, 1973; *Problémák a Nyugat körül*, 1978; *A magyar–zsidó szellemtörténet a reformkortól a holocaustig*, 1997; *Kritika és kritikusok*, 2004.

⁴ Dr. Varga József (Debrecen, 1929. március 20 – Budapest, 1993. augusztus 24.): irodalomtörténész. A debreceni tudományegyetemen 1951-ben magyar–történelem szakos tanári diplomát szerzett, majd ugyanott tanársegéd lett. 1952-től a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályán dolgozott. 1957-től az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Ady-émlékek, relikviák, levelek után kutatva 1955-ben két hónapos tanulmányúton vett részt Erdélyben, Bukarestben. 1967-től kandidátus. Fő kutatási területe Ady Endre élete és írói pályája. Részt vett az Ady Endre-kritikai kiadás munkálatain. 1968-ban Akadémiai díjjal, 1977-ben Ady-díjjal tüntették ki. Főbb művei, szerkesztései: *Ady Endre. Az irodalomról*, 1961; *Ady útja az Új Versek felé*, 1963; *Ady Endre. Monográfia*, 1966; *Ady Endre összes prózai munkái*, 1966; *Ady Endre, költészet és forradalom*, 1969; *Ady és műve. Adytól máig*, 1970; *Ady, Péntek esti levelek*, 1975; *Ady, Régi tavaszi háború*, 1976; *Ady, Az én hadseregem*, 1977; *Ady, Színház*, 1980.

Irodalom: Demény János, *Ady könyve*, Kortárs, 1966; Bata Imre, *Új Ady-könyv, Új Írás*, 1966; Széles Klára, *Adytól máig*, Kortárs, 1971; Rónay György, *Pályakép Adyról = Uő, Kutatás közben*, 1974; Szalay Károly, *Tudós utazások a költőóriás körül*, Magyar Hírlap, 1983. január 22.; Ferenczi Károly, *Ady és műve*, Irodalomtudományi Közlemények, 1984; Laczkó András, *Az Ady-arckép változásai*, Irodalomtörténet, 1984.

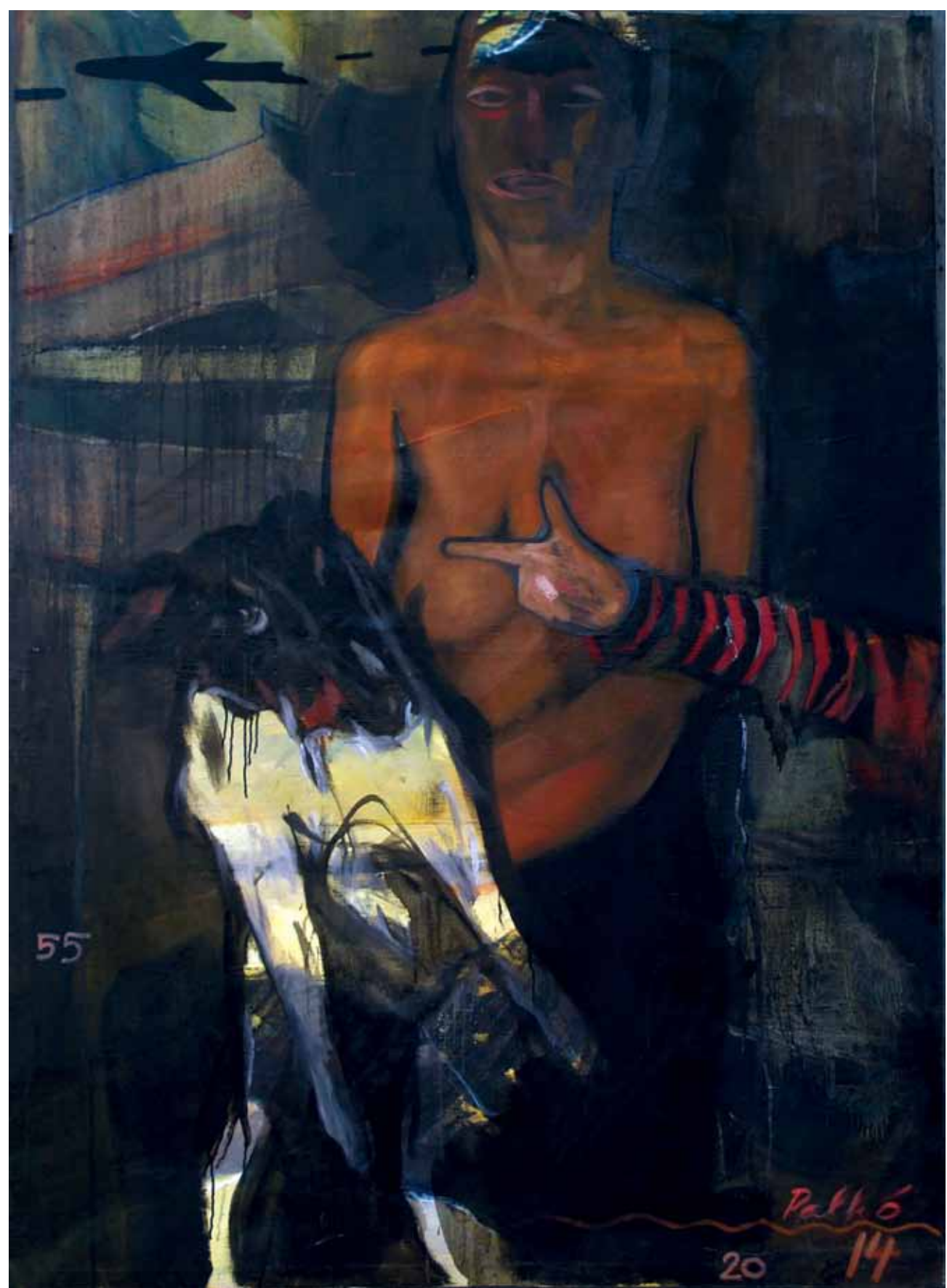
Az MTA megbízásából – a magyar kulturális egyezmény keretében (1947. november 22. és 25. között zajlottak Bukarestben a román–magyar tárgyalások, amelyek eredményeképpen november 25-én aláírták a román–magyar kulturális egyezményt, ennek alapján Debrecenben és Budapesten román, Kolozsváron és Bukarestben magyar kérdésekkel foglalkozó tudományos intézeteket kellett volna alapítani, szabaddá tenni a tudósok, írók műveinek, a könyvek, folyóiratok cseréjét, forgalmazását. Az egyezményből gyakorlatilag szinte semmi sem valósult meg. Lásd: Vincze Gábor, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája, 1944–1949*. Vincze.adatbank.transindex.ro/index.php?action=hely-mutato-&mutato=71&andrint=kolozsvar%E1r) – 1954. október 5-e és december 7-e között két hónapos tanulmányutat tett. A kutatóút célja, hogy „számba vegyem a 20. század első két évtizede magyar irodalmára és Ady egész életművére vonatkozó, azzal kapcsolatos anyagot” – írja a beszámolójában. Kolozsváron, Zilahon, Nagyváradon, Csucsán, Bukarestben Ady-émlékek, -relikviák, -levelek után kutatott. Emil Isac román költő hagyatékában az Ady-életmű szempontjából is fontos leveleket talált. A kutatás nyomán ismeretlen Szabó Dezső-leveleket, Petelei István marosvásárhelyi kiváló prózaíró életművével kapcsolatosan számos irodalomtörténeti jelentőségű adatot, dokumentumot publikált. Tanulmányútjáról *Beszámoló romániai tanulmányutáról. Adalékok a XIX. század második fele és a XX. század magyar irodalmának történetéhez: Arany, Petelei, Mikszáth, Ady, Szép Ernő, Emil Isac, Móricz, Kosztolányi, Babits, Emőd Tamás, Ignotus, Oláh Gábor és Szabó Dezső levelek publikálása* címmel az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei folyóirat 1955/3–4. számában tanulmányt közölt. A Szekuritáté minden lépését követte, a beszámolójában – sajnos – mindenkit név szerint megemléített, akiktől dokumentumokat, a kutatáshoz segítséget kapott. A román állambiztonsági szervek számára mindez a későbbi megfigyelésekhez kiváló „adatbázist” jelentett. A Bolyai Tudományegyetem vezetésénél 1954 októberében Varró János tanársegédet, aspiránst jelölte ki hivatalos kísérőnek Varga József két hónapos tanulmányútján. 1958. szeptember 10. és október 10. között az Irodalomtörténeti

Az első felszín, 2016

A játék vídám birodalma, 2016

Szöknie kellett, 2014

Intézet megbízásából újabb romániai kutatóútra indult: „Az Irodalomtörténeti Intézettől azt a megbízást kaptam, hogy kritikai kiadásban rendezzem sajtó alá az Ady-levelezést. Utam centrumában a Romániában található Ady-, illetve Adyhoz írott levelek számbavétele volt.” Kutatott a kolozsvári Emil Isac Emlékmúzeumban, a nagyváradi Tartományi Múzeumban és Ady-múzeumban, amelyet „igen jól rendezett Ady-kiállításnak” minősített. Ady Endre születésének nyolcvanodik évfordulójára a romániai magyar és román nyelvű sajtóanyagot gyűjtötte össze. Találkozott Ady egykori kortársaival, Franyó Zoltán költővel – aki több, Ady Endre által dedikált kötet birtokosa – és Papp Auréllal, a gyermek Ady legjobb ismerőjével. Az ő segítségével jutott el Ady Endre tágabb szülőföldjére, Érmindszentre, Kaplonyba, Nagykárolyba, Tasnádra, Érkávásra. Két héten át Bustya Endre irodalomtörténésszel, Ady-kutatóval dolgozott együtt. (Lásd: Irodalomtörténeti Közlemények, 63. évf., 1. szám [1959].) Az újabb kutatások feladata kideríteni: az Ady-örökség egyik legjobb kutatója, Bustya Endre, aki „Lázárescu” fedőnéven – Kántor Lajos találó megfogalmazása szerint – az 1940-es évek második felétől „valóságos filológusi dühvel” (lásd: KÁNTOR Lajos, *Barátok és/vagy ellenségek. Titkosan – nyíltan*, Korunk-Komp-Press, Kolozsvár, 2014), kézzel írta a jelentéseit, hogyan „összegezte” a dr. Varga József irodalomtörténésszel végzett kéthetes kutatómunkát.

⁵ Czine Mihály (Nyírmeggyes, 1929. április 5 – Budapest, 1999. január 21.) Széchenyi-díjas (1984) és József Attila-díjas (1954, 1982) magyar irodalomtörténész, irodalomkritikus, egyetemi tanár. Hároméves kora körül a család Nyírmeggyesről a szomszéd faluba, Hodászra költözött. Az apja juhász volt, aki tíz gyermeket nevelt fel. A legidősebb bátyjának vele egykorú gyermekei voltak. Az elemi iskolát Hodászon végezte. Liszkay Síketh Mihály tanítónak köszönhette, hogy a tízgyermekes családból egyedülként továbbtanulhatott. Hogy a tanítóképző elvégzése után az Eötvös-kollégium tagja és a budapesti egyetem bölcsész hallgatója lehetett, azt Sárdi Béla tanárnak köszönhette. A világ számos országában, így az Amerikai Egyesült Államokban is megfordult, viszont számára Hodász és Nyírmeggyes maradt a világ közepe. Ahogyan Nagy Lászlónak Iszkáz. „Jó helyre születtem” – hirdette, és akiket igazán szeretett és becsült, azokat el is vitte Hodászra és Nyírmeggyesre. Így megfordult ott Veres Péter, Szabó Pál, Sánta Ferenc, Nagy László, nemzedéktársai közül szinte mindenki. 1952 és 1955 között aspiráns volt. Ebben a minőségében tanulmányozta az erdélyi magyar írók életművét 1955-ben Kolozsváron és Erdély több városában. Ekkor kezdődött a barátsága Varró Jánossal, Dávid Gyulával. (*A Bolyai Tudományegyetem pere* című kötetben először közöljük a Varró Jánosnak írt irodalomtörténeti jelentőségű levelet, illetve az azokra írt válaszokat. Az egyetemes magyar irodalomtörténet egyik furcsa drámája: Varró János „Dézsi János”, „Vasilescu” fedőnéven arról a Czine Mihályról is nagyon sokszor jelentett, akinek a legtöbbet köszönhetett. Czine Mihály élete végéig egyengette Varró János életútját. 1955 októberében Varró János kísérte el két hónapos tanulmányútján. 1956 szeptemberében, októberében Czine Mihály gondoskodott a doktori dolgozathoz Budapesten adatokat gyűjtő Varró János étkezésséről. Varró János három vaskos kötetből álló ügynök-dossziéjának jelzete: ACNSAS, Fond Rețea, nr. R.302674. Kétszer szervezték be, először 1964-ben, a szabadulásokor, másodsor – 1969-ben – önként jelentkezett. A sajtó kézzel írt beszervezési kötelezvénye a legártóbbak közé tartozik. „Poloskákát” szereltetett be a Dacia Könyvkiadó szerkesztőségében a sajtó irodájába, hogy az állambiztonsági szervek számára ne jelentsen „szervezési” nehézséget a beszélgetések lehallgatása. Jelentései nyomán tiltották be a Dávid Gyula által kezdeményezett Kriterion-találkozókat! Sokat ártott mecénásának, báró Kemény János irónak, szülőfaluja, Marosvécs híres kastélya tulajdonosának, az általa is sokszor idézett Heli-koni találkozók szervezőjének. A Szekuritátéval egyeztetve meghívatta magát Svédországba, majd Nyugat-Európába. Kötetnyi jelentései a 20. század egyetemes magyar irodalomtörténetének publikálásra váró, teljesen ismeretlen fejezete. Ügynöki tevékenységének köszönhetően jelenhetett meg 1976-ban a *Ki csatát nyer, koronát nyer* című történelmi regénye. A Korda Kiadó gondozásában 2008-ban Kecskeméten megjelent *Erdélyi sorsvallató. Egy erdélyi 56-os utolsó vallomása* című kötetében még említés sem történik ügynökmúltjáról. A visszameklékezés hitelességét megkérdőjelezi az olyan állítások, hogy nem írta alá a kihallgatási jegyzőkönyveket. A birtokomban van minden kihallgatási jegyzőkönyve. A Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács bukaresti Levéltárában egyébként bárki kutathatja a periratot. Minden kihallgatási jegyzőkönyv minden oldalát aláírta! Másként agyonverték volna. Élete végén sem volt hajlandó szembesülni ügynökmúltjával.)

Czine Mihály 1953-ban Eötvös-kollégistaként szerzett magyar-történelem szakos tanári diplomát. 1955 és 1956 között az Új Hang belső munkatársa, 1956 és 1964 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa volt. 1964 és 1974 között az Eötvös Lóránd Tudományegyetem docense, 1973-tól a Látóhatár főszerkesztő-helyettese. 1974-től egyetemi tanár, 1988-ban tanszékvezető tanár. 1986-tól a Magyarok Világszövetségének elnökségi tagja, 1990 és 1991 között elnöke is volt. Közben a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka volt 1996-ig, 1991-től az országos zsinat elnöke. Fő kutatási területe a népi írók, Móricz Zsigmond és Németh László munkássága mellett a kisebbségi magyar irodalom. Főbb művei: *Móricz Zsigmond útja a forradalomig*, 1960; *Magyar irodalom a századfordulón*, 1962; *A naturalizmus*, 1967; *Móricz Zsigmond monográfia*, 1968; *Szabó Pál alkotásai és vallomásai tükrében*, 1971; *Istoriija Madarske Knjizevnosti*, 1976; *Nép és irodalom I–II*, 1981; *Kisebbség és irodalom*, 1992; *Rangrejtett fejedelem. Emlékezések Móricz Zsigmondról*, 1993; *Németh László eklézsiájában – sors és irodalom*, 1997. Domborműve Budapesten az I. kerületben, a Szabó Ilonka utca 31. szám alatt lévő épületben látható: „Ebben a házban élt és alkotott 1966-tól élete végéig Czine Mihály (1929–1999) irodalomtörténész, egyetemi tanár, a népi irodalom és a határon túli magyar irodalom apostola. Állította: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önkormányzata, 2002.” Munkásságát az említett József Attila-, Széchenyi-díj mellett Akadémiai díjjal (1988), Krúdy-emlékdemrenddel (1990), Kodály Zoltán-díjjal jutalmazták. Az irodalomtörténeti ismeretterjesztésben elért egyedülálló eredményeiért, a határon túli magyar irodalom megismertetésében végzett kiemelkedő munkájáért 1998-ban Bethlen Gábor-díjat kapott. Lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Czine_Mihaly; *Ki kicsoda a magyar irodalomban?*, 2000; KARÁDI Zsolt, *Nép, sors, irodalom. (In memoriam Czine Mihály)*. Sírja Budapesten a Farkasréti temető 6/2-1-82 parcellájában található. Karádi Zsolt *Nép, sors, irodalom (In memoriam Czine Mihály)* című tanulmányában a kiváló irodalomtörténész ars poeticáját idézi: „Az író egy személyben lehet művész, tudós és politikus, még próféta is. Az írás egyszerre lehet művészet, tudomány és társadalmi tett, s írásban fogalmazott »szépség-igazság«, örök. Az író a maga testben és lélekben vállalt közös-

ségének legtermészetesebben vállalt kifejezője lehet, a politikának távlatot adhat, meglátásaiból és akaratából történelem lesz.” Karádi Zsolt találó értékelése szerint: „Czine Mihály halálával nemcsak egy nagy formátumú tudós távozott közülünk, nemcsak egy szuverén gondolkodó, kiváló egyetemi oktató, tanárnemzedékek felnevelője, nemcsak a magyarság ügyeinek, kultúrája közvetítésének tántoríthatatlan képviselője, hanem egy olyan jelentős irodalomtörténész, aki egynek és oszthatatlannak vélte a magyar irodalmat, s ebbeli meggyőződését hirdette akkor is, amikor csak megbélyegzés jutott neki osztályrészül. Hirdette szóban és írásban, itthon és külföldön. [...] Irodalmunk lobogó szavú hirdetőjeként vallotta Ady igazát: »A magyarság szükség és érték az emberiség, s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.«” [Kiemelések – T. Z.] A „fényes szellők” szárnyán érkező Czine Mihályból az Eötvös-kollégiumban lett sokoldalú tudós, irodalomtörténész: Adyról, Móriczról, Győry Dezsőről, Veres Péterről és Tamási Áronról írt tanulmányaiért huszonöt évesen kapott József Attila-díjat. Bodnár Györggyel, Csoóri Sándorral, Simon Istvánnal közösen szerkesztette az Új Hangot. *Móricz Zsigmond útja a forradalomig* című kötete alapmű lett, amely egy monográfiától elvárható alaposággal tárta fel Móricz Zsigmond teljes írói alakját. Az 1960-as, 1970-es években sorra jelentek meg tanulmányai a népi írókról, Németh Lászlóról, Veres Péterről, Nagy Istvánról, a munkásíróról. A Nagy Lászlóról, Juhász Ferencről és Simon Istvánról szóló *Három költő útja* (1960) ma is megkerülhetetlen az említett költők életművével foglalkozók számára. Illyés Gyulát, Szabó Pált, Csoóri Sándort, Sütő Andrást többször is méltatta. Az „esszéivel dúsitott irodalomtörténet” (Béldi Miklós) nemcsak a beavatottakhoz, „vajtfülüekhez” szól. Úgy vélte: az irodalomról beszélni csak emelkedetten lehet. A nemzeti sorskérdések iránti felelősségérzete vezette el a kisebbségi irodalmak tanulmányozásához. Már 1964-ben megírta a romániai magyar irodalom két világháború közötti történetét. A betiltással viaskodva csak részleteket közölhetett belőle. Csak az 1981-es gyűjteményes kötetben jelenhetett meg a tanulmány. 1971-ben feltérképezte a csehszlovákiai, 1973-ban a jugoszláviai, 1991-ben a kárpátaljai irodalom történetének főbb csomópontjait. 1992-ben a pozsonyi Madách Kiadónál jelent meg a *Kisebbség és irodalom* esszéket, recenziókat, tanulmányokat tartalmazó kötete. Bán Imrével és Barta Jánossal közösen 1976-ban publikálta szerb-horvát nyelven *Istorija Madarska Knjizevnosti* című magyar irodalomtörténetet. Ennek fontosabb fejezetei helyet kaptak a politikai-cenzori „éberség” következtében érdemtelenül várakoztatott, csaknem ezeroldalas *Nép és irodalom* című kötetben. Ebben közölte *A romániai magyar irodalom a két világháború között*, valamint *A csehszlovákiai magyar irodalomról, Vajdasági ég alatt. A jugoszláviai magyar irodalom a két világháború között* című tanulmányait is. 1988-ban antológiát jelentetett meg az általa szerkesztett Erdélyi csillagokban, Kós Károlytól Farkas Árpádig: negyvenhat szerző százharmincöt műve kapott helyet a kötetben. Egyetértően idézi Kós Károlyt: „az igaz művésznek... mindenütt a világon, minden időben és minden körülmények között a sors által rendelt kötelessége (volt, van és lesz), hogy a maga népének és szülőhazájának sorsát vállalja, s élete munkájával szülőhazáját és annak népét megbecsült hagyományainak szellemében, hűségesen szolgálja” (*Kós Károly példája*). *Farkas Árpád vállalása* című esszéjében írja: „az ember a lehetetlen ellenében is felszegi a fejét, újratemti a reményt, az elszívárgott álmokat”. Utolsó műve a *Németh László eklézsiájában – sors és irodalom*, az egész Czine Mihály-i életműre is kivetítve jelképes cím, összegzés.

⁶ Szauder József (Budapest, 1917. február 26 – Budapest, 1975. augusztus 6.) irodalomtudós, esszéista, az MTA levelező tagja. Kutatási területei: a magyar felvilágosodás és a reformkor irodalma, a modern magyar költészet, a 13. és 18. századi olasz irodalom, a magyar irodalomkritika kialakulása és fejlődése. Magyar–olasz szakos tanári oklevelet szerzett, a budapesti és római egyetemen végzett Eötvös-kollégistaként. 1941-től a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnáziumban tanított, 1950 és 1955 között az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt, 1950-től az ELTE docense. Az egyetemi oktatás mellett 1956-tól 1975-ig az MTA Irodalomtörténeti Intézete osztályvezetője – Dávid Gyula ebben a tisztségében ismerte meg –, majd főmunkatársa lett. 1968-tól haláláig szerkesztője volt az intézet folyóiratának, az Irodalomtudományi Közleményeknek. 1961 és 1966 között a szegedi – akkor József Attila – Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára az I. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszéken. Nem egyszerűen művelődéstörténetet, irodalomtörténetet oktatott, hanem értő irodalomelemző volt az akkori jeles szegedi irodalmár kortársakkal, Horváth István Károlyval, Koltay-Kastner Jenővel, Halász Előddel, Tamás Attilával s az akkor még fiatal Ilia Mihállyal együtt. Legjobb elemzéseit Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc és Kisfaludy Károly műveihez kapcsolódnak, de széles látókörű, nagy tudású polihisztoriként a teljes magyar irodalom, a világirodalom számos szegmensének kiváló ismerője. Szauder József érdeme Kölcsey Ferenc összes műveinek kritikai kiadása. Első kiadásban 1964 és 1966 között jelent meg *A magyar irodalom története I–VI.* kötete, csaknem ötezer oldal terjedelemben. Az egyetemisták körében népszerű, „spenótként” elhíresült kötetek (spenótzöld színű borítóval vonták be az egyes kiadványokat) első három kiadványa a magyar irodalom történetét taglalja, a kezdetektől 1849-ig. Szauder József professzor mindhárom kötet szakmai lektorálásában vett részt, s fejezeteket írt a felvilágosodás és a romantika korszakához. A mai egyetemi hallgatók, bölcsészek kézikönyvként forgatják a hat kötetet. Hasonlóképpen Szauder József számos tanulmánya is alapmű az irodalom szakos hallgatók számára. A „Kis Szauder” számára – így nevezték diákjai – kötelező volt az olvasottság, az írók, költők műveinek alapos ismerete, esztétikai, filozófiai ismeretek bizonyítása. Nála nem voltak tabutémák, mindenről lehetett vele vitatkozni. Volt diákjai körében ma is élő legenda Szauder József irodalmi érzéke, vitakészsége, olaszos derűje. Szegedi tanársága idején, 1964 és 1965 között a Bölcsész tudományi Kar dékáni teendőit is elvállalta. Sokat vitatkozott a városvezetéssel, hogy a Bölcsész tudományi Karnak otthont adó Egyetem utca kopott macskaköveit kicseréljék, a környezet valóban egyetemi campusra emlékeztessen. Nem járt eredménnyel a próbálkozása. A JATE-ról az MTA Irodalomtudományi Intézetébe ment vissza, gerincbántalmai miatt fáradságos volt a Szegedre való ingázás. 1970-ben az MTA levelező tagjává választották. 1971 és 1975 között a római egyetem vendégtanára volt. Váratlan halála a magyar irodalomtörténet nagy vesztesége volt. Budán, a Fő utca 37. szám alatt egy szerény, kétszobás lakásban élt a feleségével, Szauder (született Kovács) Máriaival és gyermekével. Lakóházán emléktábla hirdeti: „Ebben a házban élt és alkotott SZAUDER JÓZSEF (1917–1975) akadémikus, irodalomtörténész, italianista. A magyar felvilágosodás és romantika kutatója.” Főbb művei, szerkesztései: *Faludi (Ferenc) udvari embere*, doktori disszertáció, 1941; *Magyar irodalom* (Klaniczay Tiborral), 1950; *Bessenyei György válogatott művei*, 1953; *Bessenyei (György)*, 1953; *Kölcsey Ferenc*, 1953, 1955; *A romantika útján*, 1961; *Olasz irodalom – magyar irodalom*,

A lélek képvalósága, 2015

Minttha tükröződni akarna, 2015-16

1963; *Ciprus és obeliszek. Esszék cseh, francia, lengyel és olasz városokról és tájakról*, 1963; *Kis magyar irodalomtörténet* (Klaniczay Tibor és Szabolcsi Mihály társszerzőkkel), 1961, 1962, 1965; *Dante a XIX. század magyar irodalmában = Dante a középkor és a renaissance között* [Emlékkönyv Dante születése 700. évfordulójára], 1966; *A magyar irodalom története 1849-ig*, 1957, 1964, 1968, 1971; *Irodalom és felvilágosodás* (Tanai Andorral), 1974; *Kölcsey Ferenc kiadatlan írásai 1809–1811*, 1968; *Előszó ad Hass, alkoss, gyarapíts! Kölcsey-breviárium*, 1975; *Kövek és könyvek. Esszék Itáliáról*, 1977; *Az éj és a csillagok*, 1980; *Tavaszi és őszi utazások. Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalmáról*, 1980. 1965-ban Akadémiai-díjjal, 1975-ben az Állami Díj II. fokozatával tüntették ki. Források: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szaunder_Jozsef; *Új magyar irodalmi lexikon III.*, 1994; *Szegedi egyetemi almanach*, 1966.

⁷ Vargha Balázs (Kunszentmiklós, 1921. március 14 – Budapest, 1996. március 24.) író, irodalomtörténész, fordítókönnyíró, könyvtáros, pedagógus. A Kossuth-díjas Varga Domokos író és Varga Tamás matematikus testvére. 1942-ben a Debreceni Egyetem teológia karán szerzett oklevelet. Előbb tanárként kezdte a pályafutását, majd 1947 és 1948 között a szegedi szabadművelődési felügyelőségen dolgozott. 1949-ben az Országos Neveléstudományi Intézet munkatársa volt, 1950-től a Művelődésügyi Minisztérium főelőadója, 1952-ben pedig a Központi Pedagógus Tanárképző Intézet tanárának nevezték ki. 1953-tól a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szervező titkára. Dávid Gyulát, Varró Jánost és Lakó Elemért ebben a minőségében támogatta, hogy doktori disszertációjuk megírásához minél több dokumentumot, hiteles levéltári anyagot gyűjtsenek. Vargha Balázs 1958-ban ismét váltott: a Petőfi Irodalmi Múzeum kutatója lett. 1977-től az Országos Széchényi Könyvtár főmunkatársa, ezzel egy időben a Budapest című folyóirat szerkesztője volt. Nyugdíjazása után a Kortárs című folyóirat rovatvezetője, 1988 és 1992 között az Élet és Irodalom munkatársa volt. Vargha Balázs írt bábjátékokat, filmforgatókönyvet, emellett nyelvi játékokkal is foglalkozott. Művei: *Új magyar szobrászat*, 1948; *Csokonai Vitéz Mihály alkotása és vallomása tükrében*, 1974; *Nyelv–zene–matematika* (Démény Judittal és Loparits Évával), 1977; *Jelek–jelképek–jellemek*, 1984; *A tücsök és a hangyák*, 1995; *Arany János játéka*, 1994. Tizenkét filmje ismert, többek között az *Isten őszi csillaga* (1963), *Gyula vitéz télen-nyáron* (1970), *Házasodj, Ausztria* (1970), *A filozófus* (1981). Díjai: a Munkaérdemrend arany fokozata (1984), a Magyar Köztársaság aranykoszorúval díszített csillagrendje (1991), Pro Urbe Budapest Díj (1993). Források: https://hu.wikipedia.org/wiki/Vargha_Balazs; *Ki kicsoda a magyar irodalomban*, 1999.

⁸ Végh Ferenc (1929): bibliográfus, irodalomtörténész. Vácott érettségizett, majd Budapesten szerzett magyartörténelem szakos tanári diplomát. 1956 és 1957 között az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa volt. Az 1956-os magyar forradalom idején kifejtett tevékenységéért két év börtönnek sújtották. 1962-től a budapesti Műegyetem központi könyvtárában dolgozott. (Acta Papensia 2001–2013/Acta Papensia 2013 – A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei, 2013/4; PONGRÁCZ József, *Emlékeim*, Library.hungaricum.hu/hu/view/PRGYK_ActaP_2013/?pg=141andlayout=s)

Végh Ferenc recenzálta Nemeskürty Istvánnak a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, Budapesten 1963-ban megjelent *A magyar széppróza születése* című kötetét. Nemeskürtyhez hasonlóan ő is felteszi a kérdést: „volt-e, s ha volt, milyen volt, hogyan alakult ki, milyen tendenciákat hordozott magában a 16. századi magyar reneszánsz széppróza?” *Az incredibilis voluptas, az a hihetetlen gyönyörűség, amelyet a szépprózai művek egyik ismérvéül tart számon Nemeskürty, vezérelte, hogy közelebb hozza a mai olvasóhoz a „porlepte polcok” kötetit. Nagy hozzáértéssel elemzi Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* és Heltai Gáspár *Magyar krónika* című művét. Végh Ferenc görcső alá vonja a kötetet: Nemeskürty István stílusa nem egyenletes, az a tény, hogy kötetét a nagyközönség érdeklődésére számítva adta közre, magyarázza, hogy néhány olyan megállapítást tesz, amelyet a szakmabeli feleslegesnek tartana. (Lásd: Irodalomtörténeti Közlemények, 1964/3.) A Bolyai Tudományegyetem három, Budapesten kutató aspiránsa Végh Ferenctől a szakmai igényességet tanulta meg. Végh Ferenc rendezte sajtó alá Jókai Mór néhány művét. Az 1981-ben megjelent *Magyar felsőoktatás-történeti irodalom 1945–1979* című kötete ma is fontos kézikönyv.*

⁹ Jancsó Elemér (Marosújvár, 1905. április 10 – Kolozsvár, 1971. november 12.) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a közíróként, kritikusként, orvosi szakíróként számon tartott Jancsó Béla (1903–1967) öccse. Álnévei: Dezsényi György, Újházy Elemér. Jancsó Elemér – akárcsak bátyja – tanulmányait a kolozsvári Református Kollégiumban végezte. Ezt követően az Eötvös-kollégium tagjaként a budapesti egyetem magyar és francia szakos hallgatója volt. A bölcsészdoktori cím megszerzése után két évig a párizsi Sorbonne-on tanult. Az 1929–30-as tanévben licenciatús diplomát szerzett a kolozsvári Ferdinánd Tudományegyetemen. 1942-ig a kolozsvári Református Kollégium magyartanára volt, majd 1942 és 1945 között az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa, 1945-től a Bolyai Tudományegyetem, az 1959. évi egyesítés után a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar irodalmi tanszékének vezető tanára volt. Munkatársa volt az Ifjú Erdély, Erdélyi Irodalmi Szemle, Erdélyi Múzeum, Pásztortűz, Független Újság és a Korunk című folyóiratoknak, napilapoknak. 1939-ben az ő szerkesztésével indult el az Erdélyi Ritkaságok című sorozat, amelyben az erdélyi történelem és művelődéstörténet szempontjából értékes kéziratok jelentek meg. Jancsó Elemér gyakran közölt írásokat a Székely Szó, Keresztény Magvető, Igaz Szó, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Széphalom és Nyugat című folyóiratok hasábjain. Kéziratban maradt fenn a kolozsvári színházról írt monográfiája. Fő kutatási területe: a felvilágosodás és a reformkor irodalma, művelődési és szellemi élete. Tanulmányokat közölt az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságot létrehozó Aranka Györgyről, Batsányi Jánosról, Barcsay Ábrahámról, Bod Péterről, Döbrentei Gáborról, Gyarmathi Sámuelről, Jósika Miklósról. Ritka könyvekből, kéziratokból, irodalmi levelezésekből, újságokból és folyóiratokból álló hagyatéka részben az Országos Széchényi Könyvtárba került. Irodalomkritikai és kritikai fellépése a fiatal realista írók *Új arcvonal* című antológiájában már 1931-ben heves ellentéteket váltott ki, s a vélemények összecsapását csak fokozta a Nyugatban 1935-ben megjelent *Erdélyi irodalmi élete 1918-tól napjainkig* című tanulmánya, amelyben egy egyoldalú középosztály-szemlélet esztéticizmusával szemben az írók közügyi szerepe, valóságfeltáró feladatai mellett foglalt állást, türelmetlensége azonban, amellyel a történelmi humanizmust képviselő transzilvanizmusnak is ellentmondott, a fiatalok közt is ellenkezésre talált. Ebben a korszakában az Ifjú Erdély, Erdélyi Irodalmi Szemle, Erdélyi Múzeum, Pásztortűz, Független Újság és több ma-

gyarországi folyóirat munkatársa a Fialatok – Erdélyi Fialatok egyik alapítója, „népi szellemű és demokratikus” irodalmi egyesületet kezdeményezett 1935-ben Ady Endre Társaság címen. A Nyugatban megjelent, vitát kavarázó tanulmánya kapcsán jutott el Antal Márk marxista szemináriumába, s 1937-ben részt vett a demokratikus *Vásárhelyi Találkozó* munkálataiban. A kolozsvári Református Kollégium tanáraként csak álnéven válhatott a Korunk munkatársává. Tudományos munkájának művelődéstörténeti jelentősége: Borbély István, Kelemen Lajos és Kristóf György nyomában az új, korszerű szellemi tájékozódás élő tényezőjévé tudta tenni az erdélyi múlt hagyománykincsét. Az Erdélyi Ritkaságok sorozatban 1939-től tizennégy, addig kiadatlan írást jelentetett meg, ő rendezte sajtó alá Káli Nagy Lázár visszaemlékezéseit az erdélyi magyar színjátszás hőskoráról, valamint Bölöni Farkas Sándor *Nyugat-európai utazását* és 1835/1836. évi naplóját. Érdeklődése a felvilágosodás és a reformkor szellemi életének maradandó értékei iránt vezérelte az erdélyi magyar jakobinusokról, a magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődési szerepéről írt munkáiban. Ez irányú kutatómunkásságának legfőbb teljesítménye *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság* című akadémiai kiadvány. Nagy szorgalommal gyűjtötte és rendre közölte az irodalmi levelezéseket: Aranka György, Gyarmathi Sámuel, gróf Mikó Imre („Erdély Széchenyije”), Benkő József, Bölöni Farkas Sándor kiadatlan levelei mellett Gellért Oszkár, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Kuncz Aladár, Bárd Oszkár, Tamási Áron, Buday György, Endre Károly, Gaál Gábor, Szántó György, Szemlér Ferenc leveleit is közreadta. Ugyanígy szolgált értékes adalékkal Lucian Blaga személyiségrajzához két, Bárd Oszkárhoz címzett, addig ismeretlen levelének publikálásával (*Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1969/2). Jancsó Elemér bevezető tanulmányával jelent meg 1965-ben Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című emlékezéskötete. Egyetemi tanárként nemzedékek sorát nevelte az irodalom szeretetére, és indította el őket a tudományos kutatás útján. Sajátos nemzetiségpolitikai feladatának tekintette a nevelésügyi szolgálatát az ismeretterjesztő népművelő szerepében. *Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyének tükrében* című tanulmányában 1918-tól 1931-ig dolgozta fel a nemzeti lét központi kérdésének tekintett iskolaügyet. Réthy Andor bibliográfiai vázlata a korán elhunyt tudós 102 önálló munkájáról és az időszaki sajtóban publikált 779 írásáról tesz említést. 1945-től kezdődően a Világosság, Utunk, Igazság, Falvak Népe, Romániai Magyar Szó, Igaz Szó, Művelődési Útmutató, Előre, Tribuna, Viața Românească, Művelődés, NyIrK, Korunk, Studii și Cercetări Științifice, Studia Universitatis Babeș-Bolyai (series Philologia) hasábjain és magyarországi szakfolyóiratokban rendszeresen közölt. Úttörő munkát végzett a középiskolák számára publikált irodalmi szövegkönyvek szerkesztésével. A tudományos és az ismeretterjesztő munka kettős egységét bizonyítja a posztumusz megjelent két írásgyűjteménye: *Irodalomtörténet és időszzerűség; Kortársaim*. Tervezett nagy műve, *A romániai magyar irodalom története* bár nem készült el korai halála miatt, kivételes érdeklődése az élő irodalom iránt egész életén át megnyilvánult. 1934-ben publikálta *Az erdélyi magyar líra tizenöt éve* című tanulmányát, Reményik Sándorról 1942-ben monográfiát. „Öregkorában is szembe tudott szállni *Ifjú szívekben és mindig tovább* című cikkében (Utunk, 1969/8) azokkal, akik Ady jelentőségét alábecsülve újra vitát támasztottak a költő hagyatéka körül” (*Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, www.lexikon.kriterion.ro/szavak/1688). Jancsó Elemér 1965 és 1973 között részt vett az *Istoria Teatrului în România* című háromkötetes kézikönyv szerkesztésében, az RNK, illetve az RSZK Akadémiája kolozsvári fiókjá keretében működő Nyelvtudományi Intézet munkálataiban, a Magyar Irodalomtörténeti Munkaközösség vezetője volt. Az utóbbiban készültek a kéziratban maradt monográfiái a kolozsvári Magyar Színház történetéről, Kazinczy Ferenc életéről, munkásságáról. Tervei között szerepelt egy romániai irodalmi múzeum létrehozása. Jancsó Elemér az 1956-os magyar forradalom kitörésének időpontjában – Kós Károlyhoz, a festő Kusztoz Endréhez, a költő Lászlóffy Aladárhoz (külön versciklust írt a forradalomról!), Varga László abrudbányai református lelkészhez hasonlóan – Magyarországon tartózkodott. Az elsők között volt, aki kihasználta a szocialista Románia és Magyarország között megkötött és 1956. augusztus 15-én életbe lépő kétoldalú egyezményt, amelynek értelmében viszonylag szabadon, vízum és útlevél nélkül is (érvényes személyi igazolvánnyal) utazhattak egymás országaiba a magyar és román állampolgárok. (Lásd: Szabad Nép, 1956. augusztus 14.; Előre, 1956. augusztus 14.) A forradalom kitörését Pécssett élte át, miközben úti poggyásza bennégett a budapesti Astoria Szállóban bérelt szobájában. Kós Károly, aki feleségével 1956. szeptember 10. és november 11. között tartózkodott Budapesten, „életemnek legnagyobb, legmegrázóbb élményének” nevezte az 1956-os magyar forradalmat. Jancsó Elemér jóval a forradalom vérbe fojtása után tért vissza Kolozsvárra. (Lásd: 1956-os Intézet, *Oral History Archive (OHA)*, 481/1992. számú interjú – Csehiné Papp Sára, 95–128.)

